

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی
بخش علوم اجتماعی
پایان‌نامه‌ی تحصیلی برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی مطالعات زنان
گرایش زن و خانواده

سبک زندگی مطلوب خانواده‌ی مسلمان و بررسی مقایسه‌ای سبک زندگی
خانوادگی خانواده‌های معاصر با آن

مؤلف:

حمیده تابعی

استاد راهنما:

دکتر محمد اکبری

استاد مشاور:

دکتر سعیده گروسی

شهریور ۱۳۹۲

شرایط درجه‌ی کارشناسی

این پایان‌نامه به عنوان یکی از

ارشد به

بخش علوم اجتماعی

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچگونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره‌ی مزبور شناخته نمی‌شود.

دانشجو: حمیده تابعی

استاد راهنما: دکتر محمد اکبری

استاد مشاور: دکتر سعیده گروسی

داور ۱: دکتر داریوش بوستانی

داور ۲: دکتر کاظم کاظمی

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده: دکتر یدالله شریف‌پور

حق چاپ محفوظ و مخصوص به دانشگاه شهید باهنر کرمان است.

تقدیم به آستان فاطمه، بانوی نام‌آور شهر مدینه و به فاطمه، بانوی مهربان شهر من قم، که اگر نبودند، انسانیت معنا پیدا نمی‌کرد.

و پیشکش به زن مسلمان ایرانی که با قوت زنانه‌ی خود که خدای متعال در وجودش به ودیعه گذاشته، همراه با ایمان عمیق و استقرار ناشی از اتکا به خداوند و با عفت و پاکدامنی‌ای که فضای پیرامونش را نورانیت می‌بخشد، می‌تواند در جامعه‌اش نقشی استثنایی و بی‌نظیر بازی کند. نقشی که هیچ مردی قادر به اجرایش نیست. او که چون کوه استواری از ایمان و چشمه‌ی جوشانی از عاطفه و محبت و احساسات زنانه، تشنگان و محتاجان نوازش را از زلال صبر و حوصله و مهربانی خود سیراب می‌کند و آدمیان در آغوش پربرکتش تربیت می‌شوند.

برگرفته از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، ۲۵ خرداد ۸۴

شکر و سپاس و قدردانی و امتنان

خدای بی‌همتا را که به من توفیق داد تا در چنین راهی گام زنم و جرعه‌ای از شراب طهور معارف علوی و فاطمی بنوشم و بنوشانم.

و مادر دوست‌داشتنی و پدر دلسوزم را که آغوش گرم و دست بخشنده‌شان همیشه همراهم بود و اگر نبودند، هیچ‌گاه فرصت و جرات قدم زدن در این راه را نداشتم.

و مادر مهربان و پدر بزرگوار همسرم را که با تشویق و حمایتشان در تمام این راه به من دلگرمی دادند.

و جناب آقای دکتر محمد اکبری و سرکار خانم دکتر سعیده گروسی، اساتید گرامی و صبورم را که فروتنانه چراغ راه من و همتایانم هستند.

و همسرم را که همراه و همقدم و همسفرم بوده و هست.

چکیده

خانواده مهم‌ترین و بنیادی‌ترین واحد انسانی می‌باشد و بخش عمده‌ای از حیات و سرنوشت آدمی در آن رقم می‌خورد لذا شاید کلیدی‌ترین ویژگی و شاخصه‌ی یک خانواده را بتوان رفتار فردی و متقابل اعضای خانواده با یکدیگر دانست. در دنیایی که به شدت متحول است، آیا ادیان هنوز هم می‌توانند انتظارات بشر از خود را برآورده کنند؟ و اگر پاسخ مثبت است، چگونه؟ و با توجه به این امر که خانواده یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی است و بسیاری از رفتار و شیوه‌های زندگی افراد در آن شکل و معنا می‌یابد، بررسی الگوهای رفتاری متناسب با قواعد دینی نیز اهمیت می‌یابند. یکی از راه‌های فهم و شناخت این الگوها، مطالعه‌ی رفتار بزرگان آن دین است. در علوم اجتماعی جدید، از این رفتار فردی و متقابل به سبک زندگی یاد می‌کنند. سبک زندگی به معنای علمی آن اموری را شامل است که به زندگی انسان، چه در بعد فردی و چه اجتماعی، مادی و معنوی او مربوط می‌شود. اموری نظیر بینش‌ها، گرایش‌ها و رفتارهای بیرونی، جایگاه‌های اجتماعی و دارایی‌ها که اموری عینی می‌باشند.

این پژوهش با مطالعه‌ی رفتارهای خانوادگی حضرت علی و فاطمه علیهما السلام، به سوی شناخت سبک زندگی مطلوب یک خانواده‌ی مسلمان گام برداشت و پس از آن با مطالعه‌ی پدیدارشناسانه‌ی زندگی ۹ خانواده بر اساس نمونه‌گیری هدفمند از بین زوج‌هایی که توانایی و تمایل انتقال داده‌های عمیق و غنی تجربیات زیسته‌ی خود از سبک زندگی و رفتارهای همسرانه داشتند، تلاش کرد تا این سبک زندگی معاصر را با آن الگوی به دست‌آمده مقایسه و تطبیق کند.

این پژوهش کیفی است و هر دو بخش به روش پدیدارشناسی انجام گرفته است. در بخش اول پژوهش ابتدا با استفاده از مطالعه‌ی اسنادی تطبیقی و جمع‌آوری روایات معتبر و گردآوری آیات قرآنی مرتبط با موضوع مواد خام پژوهش فراهم گردید و سپس با روش پدیدارشناسی تاویلی به تحلیل موضوع پرداخته شد. در بخش دوم نیز کلیه‌ی مصاحبه‌ها با زوج‌های منتخب به صورت مکتوب درآمد. طول مصاحبه‌ها بین ۵۵ تا ۱۲۰ دقیقه متغیر بود. سپس مضامین اصلی و فرعی مصاحبه‌ها استخراج و دسته‌بندی شد.

در نهایت با مقایسه‌ی مضامین منتج از منابع اسلامی و نیز مصاحبه با زوج‌ها، این نتیجه حاصل شد که سبک زندگی نمونه‌های منتخب ضمن حفظ مشابهت در اصول و خطوط کلی، در جزییات و مصادیق تفاوت‌هایی با نمونه‌ی مطلوب دارند.

کلیدواژه‌ها: پدیدارشناسی، روابط زوجین، خانواده، سبک زندگی، سبک زندگی اسلامی

تقدیم	Error! Bookmark not defined.
قدردانی	Error! Bookmark not defined.
چکیده	۶
فصل اول کلیات	۱۰
مقدمه	۱۱
بیان مساله	۱۲
تعریف مفاهیم	۱۳
تعریف‌های سبک زندگی از نگاه اندیشمندان این حوزه	۱۴
اهداف تحقیق	۱۵
ضرورت تحقیق	۱۶
فصل دوم پیشینه‌ی تجربی و نظری	۱۸
پیشینه تجربی پژوهش	۱۹
پژوهش‌های انجام شده در خارج از ایران	۱۹
پژوهش‌های انجام شده در ایران	۲۱
دیدگاه‌های جامعه‌شناختی در باب سبک زندگی	۲۳
نظریه پردازان اولیه	۲۵
دیدگاه تورستین وبلن	۲۵
دیدگاه گئورک زیمل	۲۶
دیدگاه ماکس وبر	۲۶
آلفرد آدلر	۲۷
نظریه پردازی در باب سبک زندگی پس از نظریه پردازان اولیه	۳۰
دیدگاه‌های محافظه کارانه	۳۰
دیدگاه‌های انتقادی	۳۲
نظریه پردازی درباره رابطه دین و سبک زندگی	۳۵
محدوده مطالعه رابطه دین و سبک زندگی	۳۷
جایگاه دین در نظریه‌های سبک زندگی	۴۱
سوال‌ها یا فرضیه‌های تحقیق	۴۷
فصل سوم روش‌شناسی	۴۸
پدیدارشناسی	۴۹
مروری کوتاه بر رویکردهای پدیدار شناسی	۴۹
پدیده‌شناسی تاویلی	۴۹

۵۰	روی آوردن به ماهیت تجربه زندگی شده
۵۰	کنکاش تجربه مورد بررسی به همان صورتی که زندگی شده است
۵۰	تامل بر روی مضامین ذاتی که مشخص کننده پدیده هستند
۵۱	هنر نوشتن و بازنویسی
۵۱	حفظ ارتباط قوی و جهت‌دار با پدیده
۵۲	مطابقت بافت پژوهش با در نظر گرفتن اجزاء و کل
۵۲	محیط پژوهش
۵۲	نمونه گیری
۵۴	جمع آوری داده ها
۵۵	تحلیل داده ها
۵۶	جدا کردن جملات مضمونی
۵۶	متمایز کردن مضمون‌های ذاتی از مضمون‌های فرعی
۵۷	هنر نوشتن و بازنویسی
۵۷	حفظ ارتباط جهت‌دار و قوی با پدیده
۵۷	داشتن عمق
۵۸	مطابقت بافت پژوهش از طریق مورد توجه قرار دادن اجزاء و کل
۵۸	معیارهای مربوط به ارزیابی پژوهش
۵۸	موثق بودن پژوهش
۵۹	معتبر بودن
۵۹	قابلیت اعتماد
۵۹	قابلیت انتقال
۶۰	قابلیت تایید
۶۰	ملاحظات اخلاقی
۶۲	فصل چهارم یافته‌ها
۶۵	مضمون اصلی: ساده‌زیستی
۶۵	مضمون اصلی: آراستگی
۶۶	مضمون اصلی: پاکدامنی و حجاب
۶۷	مضمون اصلی: توجه به جایگاه شوهر (وظایف زن)
۶۹	مضمون اصلی: توجه به جایگاه زن (وظایف مرد)
۶۹	مضمون اصلی: اخلاق محوری
۷۲	مضمون اصلی: مشارکت و تقسیم کار
۷۴	مضمون اصلی: تامین معاش و روابط اقتصادی

۷۶	مضمون اصلی: ایثار و انفاق
۷۶	مضمون اصلی: صبر و استقامت در مشکلات
۷۷	مضمون اصلی: تدین و آخرت‌گرایی
۷۸	مضمون اصلی: نظم و برنامه‌ریزی
۸۱	مضمون اصلی: روابط عاطفی
۸۱	مضمون اصلی: روابط جنسی
۸۱	مضمون اصلی: نقش بزرگ‌ترها در تعامل زوجین
۸۷	مضمون اصلی: حضور اجتماعی
۸۲	مضمون اصلی: حضور بانشاط زن
۸۲	تحلیل مصاحبه‌ها
۱۰۵	فصل پنجم نتیجه‌گیری
۱۱۰	جدول بخش اول
۱۱۷	جدول بخش دوم
۱۱۷	مقایسه‌ی یافته‌ها
۱۱۷	محدودیت‌ها
۱۱۷	پیشنهادها
۱۱۹	منابع
۱۲۱	پیوست ۱
۱۲۲	پیوست ۲
۱۲۵	پیوست ۳

فصل اول

کلیات

مقدمه

از منظر علوم اجتماعی و در میان مفاهیمی که در این حوزه رایج است، سبک زندگی طی حدود یک قرن اخیر که از کاربرد آن می‌گذرد، به صورت فزاینده‌ای مورد توجه محققان و اندیشمندان قرار گرفته است. سبک زندگی هر فرد موقعیت او را در جامعه برای دیگران آشکار می‌سازد.

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که ادیان در جهان معاصر با آن دست و پنجه نرم می‌کنند، تعامل با تحولات سریع فرهنگی و اجتماعی است. معتقدان و مروجان ادیان مختلف همواره با این پرسش مواجهند که در دنیایی که به شدت متحول است، آیا هنوز هم می‌توانند انتظارات بشر از خود را برآورده کنند؟ و اگر پاسخ مثبت است، چگونه؟ از آن‌جا که خانواده یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی است و بسیاری از رفتار و شیوه‌های زندگی افراد در آن شکل می‌گیرد و معنا می‌یابد، بررسی الگوهای رفتاری متناسب با قواعد دینی نیز اهمیت می‌یابند. یکی از آسان‌ترین و مطمئن‌ترین راه‌های فهم و شناخت این الگوها، مطالعه‌ی رفتار رهبران و بزرگان آن دین است.

انتخاب سبک زندگی به عنوان موضوع این پژوهش، به اهمیت آن در زندگی انسان امروزی و توجه روزافزون محققان به آن محدود نمی‌شود. بلکه بیشتر ناشی از آن است که بر اساس مبانی و گزاره‌های اسلامی، سبک زندگی خانوادگی، تاثیر انکارنشده‌ی و حیاتی‌ای بر سرنوشت اعضای آن خانواده و حتی نسل‌های پس از ایشان خواهد داشت.

جامعه‌شناسی و علوم دیگری چون پزشکی، روان‌شناسی و ... که به مطالعه‌ی سبک زندگی می‌پردازند، بیش از آن که به شناخت‌ها و عواطف فرد به صورت سازه‌های ذهنی نظر داشته باشند، رفتارهای فرد را به صورت عینی و مشهود مورد مطالعه قرار می‌دهند، ولی سبک زندگی اسلامی قدری متفاوت است، از آن جهت که «سبک» است، به رفتار می‌پردازد و با شناخت‌ها و عواطف ارتباط مستقیم ندارد و از آن جهت که «اسلامی» است، نمی‌تواند بی‌ارتباط با عواطف و شناخت‌ها باشد. هر رفتاری بخواهد مبنای اسلامی داشته باشد، باید حداقل‌هایی از شناخت‌ها و عواطف اسلامی را پشتوانه‌ی خود قرار دهد. در سبک زندگی از دیدگاه جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم پزشکی و ... فقط به رفتار نگرسته می‌شود. پزشک می‌خواهد بداند بیمار چگونه می‌نشیند، چگونه راه می‌رود، وضعیت ستون فقرات او چگونه قرار می‌گیرد، روان‌شناس و روان‌پزشک می‌خواهند بدانند خواب و بیداری فرد چگونه است، مقدار خواب او چقدر است، زمان خواب او چه موقع است و هیچ‌کدام از آن‌ها به نیت افراد و عواطف و شناخت‌هایی که پشتوانه‌ی رفتارهای آنان است، کاری ندارند. اما سبک زندگی اسلامی نمی‌تواند به نیت‌ها بی‌توجه باشد، در عین حال که تاکید آن روی رفتار است، به عواطف و شناخت‌های زیرین نیز نظر دارد. در واقع در سبک زندگی اسلامی می‌شود رفتارها را به مهره‌های متعددی تشبیه کرد که علوم انسانی به خود آن مهره‌ها و بدون ارتباط با عوامل دیگر می‌پردازند، اما در سبک

زندگی اسلامی نه تنها به خود آن مهره‌ها، بلکه به آن چه که سبب ارتباط آن‌ها با هم می‌شود و همانند نخ تسبیح در تمام آن‌ها وجود دارد نیز توجه می‌شود، حتی رفتاری مثل نماز، اگر اعتقاد به خدا و معاد را پشتوانه‌ی خود نداشته باشد، رفتاری اسلامی محسوب نمی‌شود، چنان که بسیاری از رفتارهای مرتاضان و صوفیان، اسلامی نیست. (کاوپانی، ۱۳۹۱: ۷)

این پژوهش با توجه به آن چه از متون و منابع اسلامی در دست بوده است و محدودیت‌های پیش روی آن، بیشتر به بررسی رفتارها پرداخته؛ هرچند در مواردی به نگرش‌ها و ارزش‌ها هم اشاره‌هایی داشته است.

بیان مساله

از نظر اسلام خانواده مهم‌ترین و بنیادی‌ترین واحد انسانی است و بخش عمده‌ای از حیات و سرنوشت آدمی در آن رقم می‌خورد و شاید کلیدی‌ترین ویژگی و شاخصه‌ی یک خانواده را بتوان رفتار فردی و متقابل اعضای خانواده با یکدیگر دانست. در علوم اجتماعی جدید، از این رفتار فردی و متقابل به سبک زندگی یاد می‌کنند. سبک زندگی به معنای علمی آن «اموری را شامل می‌شود که به زندگی انسان، چه در بعد فردی و چه اجتماعی، مادی و معنوی او مربوط می‌شود. اموری نظیر بینش‌ها (ادراک‌ها و معتقدات)، گرایش‌ها (ارزش‌ها، تمایلات و ترجیحات) که اموری ذهنی یا رفتار درونی هستند و رفتارهای بیرونی (اعم از اعمال هوشیارانه و غیرهوشیارانه، حالات و وضعیت جسمی)، جایگاه‌های اجتماعی و دارایی‌ها که اموری عینی می‌باشند.»

بسیاری می‌پندارند که سبک زندگی یک مفهوم وارداتی است و پیش از ما غربی‌ها به این موضوع و ضرورت بحث پیرامون آن پی برده‌اند. این مطلب از جهتی صحیح و از جهتی نادرست است. از آن جا که این مباحث ابتدا در غرب مطرح و مطالب زیادی تا کنون راجع به آن تولید شده است، درست، و در مقابل واقعیت آن است که این مفهوم جزو مفاهیم فراموش شده در ادبیات دینی ما است. گویاترین تعبیر درباره‌ی سبک زندگی در دین مبین اسلام اصطلاح «حیات طیبه» در قرآن کریم است. خداوند سبک زندگی آرمانی، راه دستیابی به آن و ثمره‌ی آن را به زیبایی نشان داده و فرموده است: «هر کس از مرد یا زن که کار نیک کند و مومن باشد، به زندگانی پاک و پسندیده‌ای زنده‌اش می‌داریم و به بهتر از آن چه کرده‌اند، پاداششان را می‌پردازیم» (قرآن، نحل: ۹۷). مطابق این آیه حیات طیبه و زندگی پاکیزه نصیب و بهره‌ی کسی که مومنانه در پی انجام عمل صالح است و سابقه‌ی خود را از خوبی‌ها پر کرده است. چنین کسی به سبب سعی و تلاش خود فرجامی شایسته خواهد داشت.

افراد تلاش می‌کنند با کسب اطلاعات درباره‌ی سبک‌های جدید از یک سو منزلت اجتماعی دلخواه خود را به دست آورند و از سوی دیگر به کهنگی و دور بودن از مد متهم نشوند. به این جهت، هیل معتقد است «بحث سبک زندگی فقط موضوع ثبت سلیقه‌های نو یا حتی

پیشرفت‌هایی در کیفیت زندگی نیست [آن چنان که عده‌ای معتقدند و توجه به سبک زندگی را به آن نسبت می‌دهند]. تارکان دنیا هم سبک زندگی دارند؛ حتی اگر سبکی باشد که افراد اندکی خواهان اطلاعاتی درباره‌ی آن باشند، چه برسد به تجربه کردن آن.» (هیل، ۱۳۸۱: ۲۳۲) آن‌چه شاید بیش از هر عامل دیگری می‌تواند گرایش انسان امروزی را به سبک‌دهی زندگی خود - به تعبیر وبری - و در نتیجه توجه بیشتر محققان بیشتر علوم اجتماعی را به سبک زندگی توضیح دهد، با نگاهی خوش‌بینانه فراهم آمدن «فرصت انتخاب» و اعمال آن و با نگاهی بدبینانه، «تصور وجود چنین فرصتی» برای انسان امروزی در جنبه‌های مختلف زندگی‌اش است. از سوی دیگر سبک‌دهی زندگی ناشی از تنوع فرهنگ‌ها و پاره‌فرهنگ‌های قابل اقتباس و بالا رفتن میزان کثرت‌گرایی است و رسانه‌های جمعی و تبلیغات نیز نقش مهمی در ترویج تنوع در سبک‌های زندگی و جلب نظر مردم به این مقوله داشته‌اند و با افزایش حضورشان در زندگی مردم، سبک‌دهی زندگی را در کانون توجه مردم قرار داده‌اند. این مطلب نشان می‌دهد که سبک زندگی مبین بخشی از فرهنگ است که در جوامع امروزی نقش مهمی در زندگی مردم بازی می‌کند.

از آن‌جا که دین مجموعه‌ای از اعتقادات، آداب و اخلاق است و اسلام به عنوان آخرین و جامع‌ترین آیین الهی به این امور توجه دارد، و با عنایت به تاکید متون دینی اسلامی به لزوم پیروی پیروان این دین از منش و سلوک رفتاری رهبران معصوم آن که در آیاتی چون «لقد کان لکم فیهم اسوه حسنه لمن کان یرجوا الله و الیوم الآخر» (قران، ممتحنه: ۶) طبیعی است که معتقدات و باورهای دینی یک فرد مسلمان بر رفتار و سلوک خانوادگی او نیز تاثیر می‌گذارد که از این رفتار و سلوک، می‌توان با عنوان سبک زندگی اسلامی یاد کرد.

این پژوهش می‌خواهد با مطالعه‌ی رفتارهای خانوادگی حضرت علی و فاطمه علیهماالسلام به عنوان تنها خانواده‌ای که هر دو فرد آن جزو رهبران جامعه‌ی اسلامی هستند، به سوی شناخت سبک زندگی مطلوب یک خانواده‌ی مسلمان گام بردارد.

سپس، با مطالعه‌ی سبک زندگی جامعه‌ی نمونه‌ای از خانواده‌های جوان معاصر، میزان تطبیق آن با سبک زندگی مطلوب اسلامی را به دست آورد.

تعریف مفاهیم

■ سبک زندگی: اموری را شامل می‌شود که به زندگی انسان، چه در بعد فردی و چه اجتماعی، مادی و معنوی او مربوط می‌شود. اموری نظیر بینش‌ها (ادراک‌ها و معتقدات)، گرایش‌ها (ارزش‌ها، تمایلات و ترجیحات) که اموری ذهنی یا رفتار درونی هستند و رفتارهای بیرونی (اعم از اعمال هوشیارانه و غیرهوشیارانه، حالات و وضعیت جسمی)، جایگاه‌های اجتماعی و دارایی‌ها که اموری عینی می‌باشند. سبک زندگی، مفهومی است که آدلر آن را ابداع کرد ولی پیروان کلاسیک او و دیگران به تفصیل آن

پرداخته اند: «سبک زندگی شیوه‌ای نسبتاً ثابت است که فرد اهداف خود را به آن طریق دنبال می‌کند؛ یعنی راهی برای رسیدن به اهداف است.

تعریف‌های سبک زندگی از نگاه اندیشمندان این حوزه

زیمل می‌گوید: سبک زندگی تجسم تلاش انسان است برای یافتن ارزشهای بنیادی خود در فرهنگی عینی اش و شناساندن آن به دیگران، به سخن دیگر، انسان برای معنای مورد نظر خود (فردیت برتر) شکل (صورت)های رفتاری‌ای را برگزیند. زیمل، توان چنین گزینشی را «سلیقه» و این اشکال به هم مرتبط را «سبک زندگی» می‌نامد. (زیمل، ۱۹۰۸)

ویلن در جایی، سبک زندگی را الگوی رفتار جمعی می‌داند. این رفتارها از جنس رسوم و عادات اجتماعی و روش‌های فکری هستند (ویلن، ۱۸۹۹) و در جای دیگر، سبک زندگی فرد را تجلی رفتاری سازو کار روحی، عادات فکری و معرفت او قلمداد می‌کند. (ویلن، ۱۹۱۹)

وبر سبک زندگی را از جنس رفتار می‌داند که تمایلات آن را هدایت می‌کنند و فرصت‌های زندگی بستر بروز آن را فراهم می‌آورند. (هندری و دیگران، ۱۳۸۱)

کلاکھون (۱۹۸۵) سبک زندگی را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه‌ها یا الگوهای خود آگاه و دقیقاً توسعه یافته ترجیحات فردی در رفتار شخصی مصرف کننده» و ویلیام لیزر (۱۹۶۴) سبک زندگی را طرز مشخص یا متمایز زندگی کردن گروهی از مردم معرفی می‌کند؛ نظامی که از تاثیر فرهنگ (ارزشها، منابع، نمادها و قوانین) بر نیروهای زندگی در گروه شکل می‌گیرد. یوٹ (۱۹۹۶) و مک کی (۱۹۶۹) سبک زندگی را الگویی برآمده از ارزشها و باورهای مشترک یک گروه یا جامعه می‌داند که به صورت رفتارهای مشترک ظاهر می‌شود. اصطلاحی که در موارد متعدد با خرده فرهنگ مترادف است (مانند سبک زندگی حومه نشینان)

بورديو، مطلق سبک را چنین توصیف می‌کند: «سبک بیشترین توانایی را برای ارائه ویژگی‌هایی دارد که همه فعالیت‌ها را در خود خلاصه کرده است (مانند یک معادله که یک منحنی در آن خلاصه شده است)» (بورديو؛ ۱۹۴۸) او سبک زندگی را فعالیت‌های نظام مندی می‌داند که از ذوق و سلیقه فرد ناشی می‌شوند و بیشتر جنبه عینی و خارجی دارند و در عین حال به صورت نمادین به فرد هویت می‌بخشند و میان اقشار مختلف اجتماعی تمایز ایجاد می‌کنند. جرالڈ لسلی و همکاران او (۱۹۹۴، ص ۳۶۸) در مورد سبک زندگی می‌گویند: «رفتارهایی که با قشر بندی حیثیتی و اعتباری مرتبط می‌باشند، سبک زندگی نامیده می‌شوند. سبک زندگی فقط آنچه یک فرد از آن موارد دارد، نیست. بلکه چگونگی نمایش آنها از سوی فرد است. سبک زندگی هم الگوهای مصرف را شامل می‌شود و هم قدرتی که از آن ناحیه کسب می‌شود. سلیقه، آداب معاشرت و مد به عنوان علائم داشتن جا در نردبان اجتماعی شناخته می‌شوند.»

یوٹ، این تعریف تلفیقی را ارائه می‌کند که: «الگوی شناختها، احساسها و کنش‌های فرد که در هویت فردی و اجتماعی او مشارکت دارد» (یوٹ، ۱۹۹۰)

گیدنز در بحث از سیاست زندگی به «سبک زندگی» نیز می‌پردازد: «سیاست زندگی، سبک زندگی است. سیاستی است که با منازعات و کشمکش‌های در باب یک سوال پیوند دارد: چگونه ما باید در دنیایی زندگی کنیم که در آن آنچه به وسیله طبیعت یا سنت تثبیت شده بود اکنون موضوع تصمیم‌گیری انسان قرار گرفته است.» (گیدنز، ۱۹۹۶)

تقریباً در همه تعریف‌ها می‌توان دو مفهوم را یافت که در تعریف سبک زندگی در نظر گرفته شده است. در واقع هر دو مفهوم نیز به واژه «سبک» باز می‌گردد: اول مفهوم وحدت و دوم مفهوم تمایز به این معنی که سبک زندگی حاکی از مجموعه عناصری است که کم و بیش به طور نظام مند با هم ارتباط داشته و یک کل را پدید می‌آورند. همین اتحاد و نظام مندی، این کل را از کل‌های دیگر متمایز می‌کند. وجود کلماتی همچون الگو، نظام مندی، کلیت، هویت و تمایز در تعریف‌ها حاکی از همین مطلب است. محور دیگری که در بیشتر تعریف‌ها مورد توجه قرار گرفته است کارکرد سبک زندگی است. مناقشه اصلی در این باب به این مسئله باز می‌گردد که آیا سبک زندگی جنبه نمادین دارد یا این که خود اصالت داشته است. نکته‌ای که در بیشتر تعریف‌ها باعث تمایز مفهوم سبک زندگی از مفاهیم مشابه (مانند فرهنگ یا پاره فرهنگ، هویت، شخصیت و ...) محدود سازی آن می‌شود خلاقانه و گزینشی بودن اجزا و عناصر سبک زندگی است (مهدوی کنی، ۱۳۸۶)

- سبک زندگی اسلامی: سبک زندگی اسلامی از آن جهت که «سبک» است، به رفتار می‌پردازد و از آن جهت که «اسلامی» است، با عواطف و شناخت‌ها مرتبط است.
- خانواده: خانواده در زمره‌ی عمومی‌ترین سازمان‌های اجتماعی است و بر اساس ازدواج بین دست‌کم دو فرد از جنس مخالف شکل می‌گیرد و اولین نقش‌های افراد در آن، شوهر و زن است.
- تعامل زوجین: مجموعه رفتارهای زن و شوهر نسبت به یکدیگر (چه رفتارهای درونی و چه بیرونی) از آن جهت که در حال ایفای نقش همسرانه‌ی خود هستند.

اهداف تحقیق

- اهداف کلی
 - شناخت سبک زندگی مطلوب خانواده از نگاه اسلامی
 - مطالعه‌ی تطبیقی سبک زندگی معاصر و سبک زندگی مطلوب خانواده از نگاه اسلامی
- اهداف جزئی
 - شناخت سبک زندگی حضرت علی و فاطمه علیهماالسلام

- تدوین شاخص‌های رفتار خانوادگی اسلامی با تاکید بر زندگی خانوادگی حضرت علی و فاطمه علیهما السلام و آیات و روایات
- مطالعه‌ی تطبیقی سبک زندگی معاصر با الگوی مطلوب اسلامی

ضرورت تحقیق

جامعه‌شناسان و انسان‌شناسان معمولاً در مطالعه‌ی دین به بررسی‌های الگوهای رفتاری‌ای می‌پردازند که بیشتر دینی تلقی می‌شوند (الگوهایی مانند احکام، اخلاق، تجربه‌ها، آیین‌ها و مناسک)، اما به دیگر رفتارها کمتر توجه می‌کنند (مانند رفتارهایی که در محدوده‌ی زندگی روزمره می‌گنجد؛ از قبیل تعارفات، شیوه‌های گفتگو و خریدهای روزانه). در حالی که دلیلی برای بی‌توجهی یا توجه کمتر به این گونه رفتارها دیده نمی‌شود؛ به خصوص زمانی که روابط دین با دیگر پدیده‌های فرهنگی و اجتماعی مورد مطالعه قرار می‌گیرد و به طور اخص اگر دین مورد مطالعه اسلام باشد که در همه‌ی شئون زندگی فردی و اجتماعی وارد شده و آموزه‌هایی را ارائه کرده است. (مهدوی، ۱۳۹۰: ۱۸)

«سبک زندگی» با تمام زندگی افراد و ابعاد آن، هم در سطح آکادمیک و هم از دیدگاه دینی و نیز در سطح توده‌ی مردم، مرتبط و منشا اثر است.

شاخص‌های شناخته‌شده و متعارف در سبک زندگی عبارتند از: فعالیت‌های فیزیکی، اوقات فراغت، خواب و بیداری، روابط اجتماعی، روابط خانوادگی، معنویت، ایمنی و آرامش، تغذیه و مانند آن‌ها. این‌ها هرکدام به منزله‌ی بزرگراهی از راه‌های زندگی افراد محسوب می‌شوند. نظریه‌ی سبک زندگی دینی باید برای هرکدام از این‌ها الگویی معرفی نماید که دارای شرایط زیر باشد:

- مورد تایید دین باشد.
- با یافته‌های مسلم علمی هماهنگ باشد.
- دنیا و آخرت را در کنار هم ملاحظه کند.
- هیچ کدام از ابعاد مادی و معنوی انسان را مورد غفلت قرار ندهد.
- یکپارچگی بین گذشته و حال و آینده‌ی فرد را تضمین کند.
- تعیین هدف کند و به هدف نهایی انسان توجه داشته باشد.
- با فطرت انسانی انطباق داشته باشد.
- متناسب با اقتضائات روز باشد.

علاوه بر این‌ها آن چه اهمیت دارد، این است که اگر برای هر یک از این شاخص‌ها الگویی ارائه می‌شود، این الگوها باید انسجام و هماهنگی کامل با یکدیگر داشته، نه تنها خالی از تضاد، بلکه مکمل یکدیگر باشند و علاوه بر انسجام نظری، باید امکان اجرای عملی آن‌ها نیز وجود داشته باشد. (کاوایی، ۱۳۸۹: ۱۲)

فصل دوم

پیشینه‌ی تجربی و نظری

پژوهش‌های انجام شده در خارج از ایران

یکی از راه‌های درک بهتر مفهوم «سبک زندگی» بررسی عناصر و مولفه‌هایی است که برای سبک زندگی برشمرده شده است. منظور از مولفه، اموری است که مصداق عینی سبک زندگی محسوب می‌شوند. پس مواردی که از سوی محققان به عنوان عوامل موثر بر سبک زندگی پیشنهاد شده از قبیل میزان درآمد و تحصیلات به عنوان مولفه در نظر گرفته نمی‌شوند.

عناصری که زیمل، ویلن و وبر در آثار خود از آنها یاد کرده اند عبارتند از: شیوه تغذیه، خودآرایی (نوع پوشاک و پیروی از مد)، نوع مسکن (دکوراسیون، معماری و اثاثیه)، نوع وسیله حمل و نقل، شیوه‌های گذران اوقات فراقت و تفریح، اطوار (رفتارهای حاکی از نجیب‌زادگی یا دست و دل بازی، کشیدن سیگار در محافل عمومی، تعداد مستخدمان و آرایش آنها). در مهمترین تحقیقات میدانی اولیه مبتنی بر سبک زندگی می‌توان به کارهای چاپین (چاپین، ۱۹۳۵) و اسول (اسول، ۱۹۴۰) اشاره کرد که در آنها تکیه اصلی بر بررسی محل سکونت، نوع خانه، وسایل اتاق نشیمن، و دیگر جلوه‌های عینی آنها و منزلت بود. کلاکلپون (۱۹۵۸) در یک جمع بندی در مورد شاخصه‌های مورد مطالعه سبک زندگی در دهه پنجاه به رفتارهای شخصی مصرفی که حاکی از ترجیحات فردی است اشاره می‌کند، مواردی مثل: نحوه استفاده از صنایع فرهنگی، تفریحی و ورزشی، نحوه بازی کردن و لباس پوشیدن.

گردن، در جمع بندی خود چند عامل مهم را در مطالعه سبک زندگی برمی شمرد: الگوهای مصرف، نوع لباس، نحوه صحبت، نگرش‌ها و الگوهای مربوط به نقاط تمرکز علاقه مندی در فرهنگ مانند امور جنسی، عقلانیت، دین خانواده، میهن پرستی، آموزش، هنرها و ورزشها. (گردن، ۱۹۶۳) پارسونز در کتاب مشهور خود، نظام اجتماعی (پارسونز، ۱۹۶۴) جنبه‌هایی از سبک زندگی را مطرح می‌کند که ناشی از فناوری مدرن است و در آن روزها سبک زندگی افراد و خانواده‌ها را نشان می‌داده است. مواردی مثل خودروهای خانواده، یخچال، ماشین لباسشویی، تلویزیون و ... (برلسون و استینر، ۱۹۶۴). مولفه‌های سبک زندگی را در اوقات فراغت و ذوقیات و نحوه مصرف مناسب پول می‌جویند؛ مواردی مثل رسیدگی به وضع ظاهری و لباس، آداب معاشرت، سلیقه زیباشناختی، سرگرمی‌ها (اعم از تفریحی و ورزشی، و نیز از قایق سواری و چوگان گرفته تا تنیس و بولینگ) خوردنی‌ها (از شکلات کشدار شیرین گرفته تا نوع نرم و تلخ آن)

راجر برون می‌گوید: «تفاوت‌ها در سبک زندگی در بی اهمیت ترین چیزها شکل گرفته است». از عادات نوشیدن و خوردن سالاد گرفته تا انتخاب کلمات و طرز پوشش و عادت نشستن، همچنین شیوه‌های تربیت کودکان (مثلا میزان سختگیری به آنها در مورد دستشویی و نظافت)، رفتارهای جنسی، بهداشتی، مذهبی و سیاسی و میزان عصبی یا روانی بودن (برون، ۱۹۶۵).

(او. برین و دیگران، ۱۹۶۹) معتقدند مولفه‌های سبک زندگی در شهر نشینی آمریکای اواخر دهه ۱۹۶۰ م در مواردی مانند محل زندگی، مشارکت‌های محلی، نوع منزل (با حیاط، گاراژ، کارگاه و...، و نوع مدرسه محل تحصیل فرزندان تجسم می‌یافت (ون هوتن، ۱۹۷۰). عناصر سبک زندگی را در خانواده چنین توصیف می‌کند: اثاثیه، اشیای هنری، انواع لباس پوشیدن، متون خواندنی، آلات موسیقی سلیقه در غذا و مشروبات، روش پخت، نوع صحبت کردن در خانه (چه در کلمات و گرامر، چه در عناوین گفتگوها)، نوع گذراندن اوقات فراغت، بودجه بندی، روابط با فرزندان، ضوابط و روش‌های تربیت کودک، تراکم جمعیت ساکن در خانه و محل (که محدوده حریم‌های خصوصی و میزان سرو صدا و تعاملات را تعیین میکند) نوع و ویژگی‌های اشتغال (اعضای خانواده، نوع لباس کار یا محل کار، فاصله محل تا خانه، میزان مأموریت‌ها، زمان دوری از خانه).

بورديو (۱۹۸۴) بررسی سبک زندگی را اول مطالعه دارایی کالاهای تجملی یا فرهنگی‌ای می‌داند که افراد جمع کرده اند، مانند: خانه، ویلا، قایق تفریحی، ماشین، اثاثیه، نقاشی‌ها، کتابها، نوشابه‌ها، سیگارها، عطر، لباسها و دوم؛ مطالعه فعالیت‌هایی که با آن خود را متمایز نشان می‌دهد: ورزشها، بازیها، تفریحات (پیاپی روی یا کوه پیمایی، اسکی یا سوارکاری، گلف یا تنیس)، لباس پوشیدن، رسیدگی به ظاهر بدن خود، نحوه استفاده از زبان و بودجه بندی. استون، در بررسی سبک زندگی یکی از گروه‌های مذهبی جدید از مواردی مثل ازدواج نکردن، تغییر مکرر مکان اقامت، مصرف مواد روان گردان، پیوستن و جدایی مکرر از گروه‌های مختلف برای کسب تجربه یاد می‌کند. (گلوک وبلا، ۱۹۷۶)

سگالن، جامعه شناس فرانسوی، در جمع بندی خود از تحقیقات در مورد سبک زندگی در محدوده مسائل زناشویی سه محور را ارائه می‌کند: اول، مسکن (فضای داخلی خانه و تقسیم بندی فضاهای خصوصی و فضاهای عمومی و تفریحی داخلی و خارجی) دوم، معاشرت و شبکه روابط خویشاوندی و اتکا در امور و حوادث و تاثیر این روابط بر نوع گذران اوقات فراغت، سوم، نوع نگاه و رفتار در مورد اشتغال زنان و تقسیم کار در زندگی زناشویی (سگالن، ۱۳۷۰) سگالن در مورد یک زندگی در حوزه اقتصادی در خانواده به بررسی نحوه انتقال سرمایه‌ها (ارث بری) و الگوهای مصرف و تولید می‌پردازد. آنچه‌ان که هندی و همکاران او نقل می‌کنند از اواسط دهه ۱۹۸۰ م به بعد ابعاد سلامت و بهداشت به عنوان یکی از مولفه‌های سبک زندگی مورد توجه قرار گرفت از جمله تحقیقات قابل توجه در این حوزه (آر.او. و دیگران ۱۹۸۶) است (هندی و دیگران ۱۳۸۱).

لسلی و همکاران او نیز به تحقیق قابل توجهی اشاره می‌کنند که در آن بیشتر پاسخگویان شهرنشین، شناخت خود را از موقعیت اجتماعی دیگران با توجه به عوامل سبک زندگی ایشان و در راس آن لباس و سپس طرز حرکات و سبک محاوره به دست می‌آورند. لسلی و همکارانش از جمله عوامل سبک زندگی را سلیقه (مثل سلیقه در انتخاب شراب، تجهیز خانه، متون خواندنی